

האמנם חוזרת רוסיה למזרח התיכון?

אולנה בגנו

בתקופת המלחמה הקרה לא היה אפשר לקבל החלטות דיפלומטיות במזרח התיכון או בקשר אליו בלי לתת את הדעת לאינטרסים של רוסיה. בעידן שלאחר המלחמה הקרה ידעו היחסים שבין רוסיה למזרח התיכון עליות וירידות.¹ בשנים 1992–1995 היה תפקידה של רוסיה באזור סמלי לחלוטין, ועל פי רוב תאם להשקפתה של ארצות הברית. מצב זה השתנה ב־1996, עם מינויו של פרימקוב לשר החוץ וגם כעבור שנתיים כשהתמנה לראש הממשלה: רוסיה תמכה במדינות ערב בעיקר בהצהרות, אך עשתה זאת בזהירות, מתוך מודעות ליחסיה עם ארצות הברית וישראל.

מאז בחירתו של ולדימיר פוטין לנשיא ב־2000 התאפיינו יחסיה של רוסיה עם העולם הערבי בפרגמטיזם, ללא רגשות פרו־ערביים מיוחדים, אך גם חופשיים מתסביך נחיתות לעומת המערב, שהתפתח לאחר המלחמה הקרה. ההשפעה המדינית של רוסיה במזרח התיכון התעצמה בשל התחזקות מגזר האנרגיה שלה ובשל היעדר הצלחה מוכחת של היזמות הצבאיות והמדיניות של ארצות הברית באזור. עם זאת, אין להפריז בהערכת ההשלכות המעשיות של נוכחות מסיבית יותר של רוסיה. מומחים מערבים סבורים, כי מוסקבה אינה יכולה להחליף את וושינגטון כבעלת הברית העיקרית של שחקניות אזוריות המתואמות עם ארצות הברית. "ביטחון מדינות אלה לא יקודם באמצעות החלפת הבריתות שלהן עם ארצות הברית בבריתות עם רוסיה. מלבד זה, לשום משטר אנטי־אמריקאי במזרח התיכון אין אשליות כי יזכה בהגנתה של מוסקבה".² ברוסיה המצב מפורש אחרת, אף על פי שהמשמעות המעשית נותרת בעינה. לדברי פרימקוב, "רוסיה אינה מעוניינת להפוך לשחקנית חלופית במזרח התיכון, אלא לשותפה שווה במועדון ליישוב הסכסוך הישראלי־ערבי". המדיניות של רוסיה במזרח התיכון מתפתחת בהתאם לאג'נדה הגלובלית של מוסקבה, ומיושמת באמצעות קואליציות א־הוק

אולנה בגנו היא חוקרת בתכנית ניובאוואר, במכון למחקרי ביטחון לאומי. המחברת מודה לד"ר רוני ברט על הסיוע והתמיכה בכתיבת המאמר

רב־צדדיות ודו־צדדיות. רוסיה ממלאת תפקיד פעיל במועצת הביטחון של האו"ם ושומרת על ערוצי תקשורת פתוחים עם שחקניות אזוריות שלא תמיד נתפסות כלגיטימיות במערב.

מאמר זה מציג כיוונים עיקריים במדיניות החוץ של רוסיה ומדגים את דרכי היישום של מדיניות החוץ הרוסית במזרח התיכון, בסיום מתאר המאמר את הצעדים שישראל יכולה לנקוט כדי להתאים את עצמה לזמנות הדיפלומטיות של רוסיה.

יעדי מדיניות החוץ של רוסיה

בשנים האחרונות ניתנת עדיפות במדיניות החוץ של רוסיה להסכמים משפטיים ולא להצהרות מדיניות וליחסי קרבה אישיים שאפיינו את תקופת גורבצ'וב־ילצין. מוסקבה שואפת להשגת שלוש מטרות מרכזיות במדיניות החוץ שלה: רב־קוטביות; ביטחון אזורי; וקידום האינטרסים הכלכליים שלה ב"מרחב ההשפעה הטבעי" ובעולם כולו (בעיקר שיתוף פעולה בשלושה תחומים: אנרגיה, צבא וטכנולוגיה). בחינת דוקטרינת מדיניות החוץ מעלה, כי רוסיה שואפת:

1. להיות מרכז עולמי רב־השפעה;
2. ליצור תנאים חיצוניים חיוביים למודרניזציה של כלכלתה;
3. להשפיע על תהליכים עולמיים באמצעות האו"ם (שימוש בזכות הווטו שלה במועצת הביטחון);
4. לטפח אינטרסים משותפים עם שחקניות אחרות במטרה לקדם את ההעדפות הלאומיות שלה ולהבטיח את מעמדה הבינלאומי;
5. לקדם יחסי שכנות טובים, לסייע בחיסול מוקדי סכסוך קיימים (מעין מס שפתיים בעקבות פעולותיה בגאורגיה ב־2008, הטיפול במשבר הובלת הגז דרך אוקראינה לאירופה בחורף 2009 ו"מלחמת החלב" עם בלארוס ביוני 2009);
6. לספק הגנה כוללת על הזכויות ועל האינטרסים הלגיטימיים של אזרחי רוסיה בחו"ל;
7. להפיץ את תרבות רוסיה ולטפח דימוי חיובי שלה.³

I. רב־קוטביות

רב־קוטביות (מטרות 1, 3, ו־4) אמורה להיות מקודמת באמצעות איזון החד־צדדיות של ארצות הברית (למשל אי־שיתוף הפעולה עם החלטת נאט"ו/ארצות הברית לפרוס טילי יירוט בפולין ולהציב מערכות מכ"מ ברפובליקה הצ'כית) תוך שיתוף פעולה עם מוקדי כוח נוספים, הענקת משקל רב יותר לאו"ם והימנעות משיתוף פעולה במצבים שרוסיה "מובלת"⁴ בהם בידי נאט"ו/ארצות הברית. רוסיה

אינה מקבלת את ההסברים של ארצות הברית על קשר ישיר בין שאיפות הגרעין של טהרן לתכניות של ארצות הברית לפרוס מערך הגנה נגד טילים בשטח פולין והרפובליקה הצ'כית. חוסר הנכונות לשתף פעולה בעניין זה עולה מהתבטאותו של מדוודב, שלפיה "הרצון להבטיח ביטחון מוחלט בדרך חד-צדדית הוא אשליה מסוכנת".⁵ רוסיה אינה מתנגדת למערכת משותפת להגנה מפני טילים של ארצות הברית, רוסיה ואירופה. עם זאת, הוברר בעת הפסגה בין ארצות הברית לרוסיה שהתקיימה במוסקבה ביולי 2009, כי רוסיה רואה במערכת זו "ארכיטקטורה משותפת להגנה מפני טילים", שאמורה להיות תוצאה של "קבלת החלטות משותפת".⁶

בכוונת מוסקבה לבסס מחדש את שיתוף הפעולה שלה עם המערב תוך התבססות על מעמדה הבינלאומי המשופר. בשל כך המשא ומתן המחודש על הסכם START-1, למרות הצהרת הכוונות שנחתמה בפסגת מוסקבה, עלול להימשך זמן רב, שכן הקרמלין יקשור בין שיחות אלה לתכניות של ארצות הברית לפריסת מערך הגנה נגד טילים באירופה, ולפיכך "ישמשו השיחות לעגן את יוקרתה של רוסיה כשותפה שווה לארצות הברית".⁷

כדי להבטיח ולחזק את עיקרון הרב-קוטביות במערכת הבינלאומית מקדמת רוסיה יחסים עם שחקנים פוליטיים לא מערביים (שיתוף פעולה עם ה-BRIC,⁸ מדינות שאינן נמנות על פורום ה-G8, המשולש האסטרטגי הודו-סין-רוסיה, שותפות אסטרטגית⁹ סינית-רוסית, הקמת "ארגון שנחאי לשיתוף פעולה" [SCO], צינור הגז המזרח סיבירי וכיוצא באלה). רוסיה מקיימת דיאלוג גם עם "מנודים" כמו איראן, צפון קוראה, חזבאללה וחמאס. קשרים אלה מחזקים את דימויה הבינלאומי כמתווכת אפשרית, אף על פי שמטרה זו נעשית קשה יותר להשגה בעקבות הצלחת הדיפלומטיה הפומבית של אובמה בעולם הערבי.

II. ביטחון אזורי

"דוקטרינת מונרו"¹⁰ של רוסיה משתלבת עם היעד של הבטחת אינטרסים כלכליים במדינות השכנות. יצירת מעגל הגנה של משטרי "לוויין" נאמנים סביב גבולותיה חיוני למוסקבה למניעת התפוררות פנימית, בפרט בצפון הקווקז. רוסיה שומרת על השפעתה ברפובליקות של ברית המועצות לשעבר באמצעות מקורות האנרגיה, שבאמצעותם היא חותרת להשגת שליטה על נתיבי תחבורה אזוריים לאירופה. אספקת גז באמצעות הצינורות שבשליטת רוסיה (לצפון אירופה ולדרומה) משמשת מנוף פוליטי במדינות מעבר (אוקראינה) ובאירופה.

מוסקבה מגבירה את שיתוף הפעולה עם משטרים מוסלמיים חילוניים (טג'יקיסטן ואזרבייג'אן¹¹) בלי להתערב בענייניהם הפנימיים; מדינות מרכז אסיה גומלות לה טובה בהעלמת עין מהמדיניות השנויה במחלוקת שלה ביחס לאסלאם.

המשבר בגאורגיה לא פגע במעמדה של מוסקבה במערב. יתרה מכך, הוא חיזק את המוניטין של רוסיה בקרב הרפובליקות של ברית המועצות לשעבר, שכן הוא הביא את גורם הכוח לחזית הקדמית של המגעים הפוליטיים באזור,¹² והדגים את הנכונות של מוסקבה לפרוס את כוחותיה הצבאיים אם מתעלמים מעמדותיה. לפיכך משטרים פרו־מערביים ממרכז אסיה (כדוגמת זה של אלייב באזרבייג'אן) אינם מעודדים להדגיש את נטייתם הפרו־מערבית,¹³ אף על פי שהממשל האמריקאי חוזר ומצהיר: "אזרבייג'אן תמצא בארצות הברית חברה ושותפה קרובה".¹⁴

III. אינטרסים כלכליים

על רקע המיתון הכלכלי ניסתה מוסקבה לסייע לממשלות של המדינות הנמצאות ב"טווח האינטרס המסורתי" שלה (הלוואות בשווי שני מיליארד דולרים לקירגיזסטן ולבלארוס, מענק בשווי שלושה מיליארד דולרים לקזחסטן, תכניות להקים קרן הצלה אזורית בשווי עשרה מיליארד דולרים למדינות פוסט־סובייטיות). זו הייתה אמורה להיות עסקה טובה בתמורה למתן גישה מועדפת לעסקים רוסיים והחלשת הקשרים של המדינות האלה עם נאט"ו. עם זאת, בפועל לא הוענקה ההלוואה שהובטחה לבלארוס. הדבר הוביל למתיחות ביחסים, וזו הוחרפה עוד יותר בעקבות "מלחמת החלב" ביוני 2009. כפועל יוצא מהמתיחות ביחסים לא השתתפה בלארוס בפגישת ארגון אמנת ההגנה הקולקטיבית שהתקיים במוסקבה ב־16 ביוני 2009.

רוסיה מחקה את האסטרטגיה של האיחוד האירופי לזירוז אינטגרציה מדינית באמצעות השתתת איחוד כלכלי ומכסי עם רפובליקות ברית המועצות לשעבר (כדוגמת בלארוס וקזחסטן). אינטגרציה כלכלית המתמקדת ברוסיה מקודמת על ידה כחלופה לאיחוד האירופי, אך להבדיל מ"אירופה הראשונה", "אירופה השנייה"¹⁵ (אוקראינה, בלארוס, קזחסטן וגאורגיה) נכונה הרבה פחות להשתלב במערך הכלכלי שיוזם ההגמון הטבעי שלה.

לסיכום, רוסיה חותרת לרב־קוטביות, המקודמת באמצעות קואליציות אד־הוק;¹⁶ חיזוק הביטחון האזורי וקידום השקפותיה באזור השפעתה ההיסטורי, הכולל את חבר המדינות ואת האזורים של מזרח אירופה ומרכז אסיה.

מדיניות החוץ של רוסיה במזרח התיכון

מדיניות מוסקבה במזרח התיכון נגזרת משלוש המטרות הכלליות שלה. רב־קוטביות, ביטחון אזורי ואינטרסים כלכליים שזורים לעתים קרובות במדיניותה, הנוגעת לשחקנים פוליטיים אזוריים מסוימים, כשלא ניתן לזהות מניע ייחודי בסיסי בתחום מדיניות החוץ (איראן למשל). באופן כללי, המזרח התיכון משמש זירה לאיזון ההשפעה הפוליטית של ארצות הברית להבטחת המעמד הבינלאומי

של רוסיה. עם זאת, אין פירוש הדבר שמוסקבה מעוניינת כי וושינגטון תוותר על מקומה כמנהיגה אזורית. ירידה בהשפעת וושינגטון היא לא בהכרח אינטרס של רוסיה.¹⁷ במצב הנוכחי רוסיה מפיקה תועלת מתפקידה כמתווכת, בלי לשאת באחריות כלשהי לתוצאות. לרוסיה גם חסרים האמצעים הלוגיסטיים¹⁸ לקבל עליה עמדת הובלה באזור (היא שוללת את תפקיד המופקדת על שמירת השלום, בשל העלות היקרה ובשל הנזק האפשרי לתדמיתה בעולם הערבי, ובוחרת להסתמך על השיירות ההומניטריות¹⁹ שלה, שזכו לפרסום נרחב, אך כמעט אינן נראות בשטח).

באשר לביטחון אזורי, נוכחות רוסיה במזרח התיכון מחזקת את התנאים ליציבות בתוך רוסיה בעקבות גידול האוכלוסייה המוסלמית במדינה (לפי מפקד האוכלוסין של 2002 ברוסיה מתגוררים 14.5 מיליון אזרחים מוסלמים וכ-5 מיליון מוסלמים ממדינות של ברית המועצות לשעבר. מוסלמים מהווים כ-10% מהאוכלוסייה ועד 2050 חלקם יגדל ל-25% מהאוכלוסייה). נוכחותה של רוסיה במזרח התיכון מסייעת גם לייצוב הנורמליזציה השבירה בקווקז. רוסיה מעוניינת במזרח תיכון יציב מבחינה מדינית, שהרי מתחים צבאיים או חברתיים, שילובו בשל נוכחות צבאות זרים, מלחמות אזרחים, מעשי טרור או אי-יציבות פוליטית, עלולים להוביל לתגובת שרשרת ברוסיה, שכן אין ברשותה "מתקני הגנה היקפיים" ששימשו להגנת גבולות ברית המועצות לשעבר.²⁰

רוסיה מקדמת את האינטרסים הכלכליים שלה באמצעות שיתוף פעולה עם ארצות ערב לאחר פרק זמן בו לא פעלה בנושא בשל הדומיננטיות הצבאית והפוליטית של ארצות הברית באזור. במארכ 2003 הצהיר מנכ"ל ה-Zarubezhneft (חברת הדלק והגז של רוסיה) נ' טוקרב: "האמריקאים אינם זקוקים לאיש מלבדם בעיראק; הם ישלטו על הנפט העיראקי הגולמי בעצמם".²¹ עם זאת, באפריל 2009 אמר ראש ממשלת עיראק, אל-מליכי, בעת ביקורו במוסקבה כי הרשויות בעיראק מוכנות להבטיח לחברות רוסיות הגנה על השקעותיהן ולחדש עם חברות דלק רוסיות את החוזים שנחתמו לפני המלחמה. בנוסף לכך נשמעות הערכות, כי הצדדים מתקדמים לקראת חידוש הקשרים הצבאיים.²² רוסיה גם פועלת לקידום היקף הסחר עם מדינות ערביות שמהוות שוק לתעשייה הצבאית שלה. בו בזמן היא נזהרת מלהעניק אמצעי לחימה חדישים העלולים לשנות את האיזון הביטחוני השביר באזור.

שלוש סוגיות אזוריות מובילות המוצגות להלן מבהירות את אופן יישום יעדי מדיניות החוץ המרכזיים של רוסיה במזרח התיכון.

ישראל, הסוגיה הפלסטינית וסוריה

מומחים²³ ופקידי ממשל²⁴ סבורים כי מוסקבה אימצה לאחרונה גישה כוללת בנוגע למזרח התיכון – ידידותיות מופגנת כלפי בני דת האסלאם המשולבת ביחסים טובים עם ישראל. יחסים אלה מדגימים את האסטרטגיות של מוסקבה לקידום הרב-קוטביות ולהפחתת השפעת ארצות הברית על היחסים שבין ישראל-הפלסטינים-סוריה, באמצעות פעולה דיפלומטית בתמיכת האו"ם. שיתוף הפעולה הצבאי עם סוריה זוכה ברוסיה לפרופיל נמוך. במאי 2009 עצרה רוסיה הסכם לאספקת מיג 31E – מודל ייצוא של המיג 31 – המכונה בנאט"ו "Foxhound A". יש האומרים שהדבר נעשה בעקבות לחץ מצד ישראל; אחרים סבורים שלדמשק לא היה כסף לשלם עבור הפרויקט, וממשלת רוסיה הפרגמטית לא רצתה להוסיף שורה נוספת לרשימת החובות שחבה לה סוריה. מנגד, הממסד הפוליטי של רוסיה להוט למלא תפקיד חשוב יותר בתיווך ובמתן חסות לתהליך יישוב הסכסוך הישראלי-ערבי. הדבר נתפס כאמצעי לא יקר להזנקת מעמדה הבינלאומי של רוסיה ולקידום הרב-קוטביות.

בשנים של ממשל פוטין התניידה עמדתה של מוסקבה בכל הקשור לתהליך השלום במזרח התיכון בהתאם לזרמים הפוליטיים השונים שרחשו בה. היא לא "חתרה לסנכרון את התקדמות יישוב הסכסוך בכל הכיוונים"²⁵. הטון הזה השתנה. אלכסנדר סלטנוב [סגן שר החוץ והנציג המיוחד של נשיא הפדרציה הרוסית למזרח התיכון] חזר על מילותיו של סרגי לברוב, שר החוץ, כי האזור "זקוק למשא ומתן מלא בשלושה כיוונים: בין ישראל ללבנון, בין ישראל לסוריה ובין ישראל לפלסטינים"²⁶.

שר החוץ הרוסי, סרגי לברוב, קרא לישראל²⁷ לפתוח בדיאלוג עם שכנותיה במסגרת יזמת השלום הערבית. לקריאתה זו של רוסיה הצטרף לאחרונה תומך נלהב, הנשיא אובמה, שקרא לליגה הערבית לבחון מחדש את הטקסט של היזמה הערבית במטרה לחבב אותה יותר על הצד הישראלי.²⁸

שדרים שהועברו מהקרמלין מרמזים, כי במפגש הקוורטט במוסקבה, שמועדו נדחה כמה פעמים ומתוכנן כעת לסוף שנת 2009, יפעלו חבריו לקדם משא ומתן המבוסס על הסכמים קודמים. משמעות הדבר היא "הקמת מדינה פלסטינית עצמאית בגבולות מוכרים, סוף הכיבוש הישראלי של אדמות ערביות, לרבות רמת הגולן ונורמליזציה ביחסי ישראל והערבים – במילים אחרות, השגת שלום אזורי כולל".²⁹

שאלת ההיתכנות של המטרה דלעיל מטרידה פחות את הפקידים הרוסים. דיפלומט בכיר מציין: "אנו מעוניינים בקידום שיחות שלום בין הצדדים, והיזמה הערבית היא מסגרת לגיטימית לקידום התהליך [...] עם זאת, אנו מבינים את דאגות הביטחון של ישראל, ונשאיר את יישוב הסוגיות הטעונות יותר והשנויות

במחלוקת לישראל ולפלסטינים.³⁰ בניסוח מטפורי, מוסקבה להוטה לקצור את הפירות הדיפלומטיים מ"תהליך השלום" בלי לתת את הדעת לאיכות היבול. בין חודש מארס ליוני 2009 התייחס לברוב ליזמת השלום הערבית בכמה הזדמנויות. היזמה הוגדרה "הבסיס היחיד למשא ומתן", שכן היא "מוסיפה מרכיב חשוב ביותר לנוסחת שטחים תמורת שלום [...] הקוורטט יבקש להבטיח כי השיחות עם הפלסטינים, הסורים והלבנונים יתנהלו במתכונת זו. אנו משוכנעים כי רעיון זה חייב לשמש הקונספט המרכזי בוועידת מוסקבה".³¹

הממסד הפוליטי הרוסי מסתמך – לשם חיזוק מעמדו כערוץ תקשורת – על הניסיון העשיר שצבר בצ'צ'ניה בהפיכת שחקנים מיליטנטיים (קדירוב, האחים סלימוב) לכוחות הנאמנים לו. מוסקבה מקיימת דיאלוג עם שחקנים באזור שאינם מדינה, שהיו מטרה לדה-לגיטימציה בידי המערב; חזבאללה וחמאס מוגדרים בדיאלוג זה כשותפים לגיטימיים,³² ולא כארגוני טרור.

איראן

עמדתה של רוסיה בסוגיה האיראנית משלבת בין שלוש המטרות המרכזיות שלה בתחום מדיניות החוץ. מוסקבה מעריכה כי המצב מורכב אך לא קריטי.³³ היא מוטרדת פחות מהטילים האיראניים ויותר ממאמציה המחושבים של טהרן לזכות בסטטוס של מעצמה אזורית. "לא משנה מה יקרה, איראן, ולא ארצות הברית, תישאר שכנה חשובה של רוסיה".³⁴ מסיבה זו רוסיה מעוניינת לנצל את ההזדמנות להדק את קשריה עם טהרן. רווחים מסחריים וגאו-פוליטיים שיופקו מיחסים אלה ישפרו את הביטחון האזורי של רוסיה, ויקדמו את האינטרסים הכלכליים שלה. רוסיה משתפת פעולה עם איראן (29 מערכות טילים המסווגות בנאט"ו בשם SA-15 Gauntlet בשווי מיליארד דולרים וחצי סופקו לאיראן ב-2006)³⁵ בפיתוח טכנולוגיה ותקשורת, תשתיות, אנרגיה, דלק ומקורות גז.

להבדיל מתפיסתה של רוסיה את התנהגותה של ערב הסעודית במלחמת צ'צ'ניה השנייה, איראן נתפסת כפועלת באחריות במרכז אסיה ובמרכז הקווקז. היא אינה מנסה לקרוא תיגר בפומבי על השפעתה של רוסיה על הרפובליקות של ברית המועצות לשעבר באזור זה. עם זאת, מחלוקות בנוגע לקו החוף של הים הכספי נעשו משניות מכיוון שרוסיה מתייצבת לצד איראן במחלוקת המשותפת על קו צינור הנפט המוצע בין קזחסטן ואזרבייג'אן. מוסקבה מעדיפה שתכנית הגרעין של איראן תישאר אזרחית, אף על פי שאיראן עם נשק גרעיני "לא תהיה סיכון ביטחוני גדול יותר מזה של פקיסטן, וההנהגה הרוסית עשויה לקבל התפתחות שכזו".³⁶

בכל הקשור ליעדי הביטחון האזורי, איראן נתפסת ברוסיה כשחקנית מפתח. במוסקבה סבורים כי משברים ביטחוניים נמשכים ובפרט זה שבאפגניסטן, אינם

יכולים לבוא על פתרונם ללא שיתוף פעולה הדוק עם איראן. בנאום שנשא לברוב בווינגטון הוא הצהיר כי: "קיום דיאלוג ישיר עם איראן הוא הדרך היחידה להתקדם באזור זה [...] כן, לאיראן יש השפעה באזור. הייתה לה תמיד השפעה באפגניסטן; וכיום יש לה השפעה בעזה; בלבנון יש לה מעמד טוב [...] אין להסתמך על כוח בלבד [...] יש לכבד את המסורות".³⁷ עם זאת, ביולי 2009 אפשרה מוסקבה לארצות הברית להטיס אספקה צבאית לאפגניסטן באמצעות המרחב האווירי שלה, בתמורה לעצירת התכנית של ארצות הברית להקמת בסיס ליירוט טילים בפולין ותחנת מכ"ם ברפובליקה הצ'כית.

המתונות: מצרים וערב הסעודית

רוסיה מקיימת קשרים עם מדינות ערביות מתונות בעיקר לצורך קידום האינטרסים הכלכליים שלה, ובאופן זה מקודמת גם הרב-קוטביות, כתוצר לוואי של היחסים הדו-צדדיים שלה עם קהיר וריאד. מוסקבה מטפחת קשרים כלכליים עם קהיר, שתומכת אך מעט בתחיית האסלאם ברוסיה, (1.8 מיליוני תיירים לשנה; היקף המסחר – לא כולל תיירות – הוערך ב-2008 בשני מיליארד דולרים). מצרים גם אינה מתחרה אתה בשוק האנרגיה,³⁸ מקיימת קשרים דיפלומטיים יציבים עם ישראל וארצות הברית, וכן היא מקיימת קשרים כלכליים הדוקים עם רוסיה.

עד 2008 גרם היעדר היציבות ברוסיה למתחים עם מדינות המפרץ. כמו כן שררה מתיחות שבאה על רקע ההכרה של מוסקבה כי ריאד מגלה סובלנות לארגוני צדקה מוסלמיים, שמימנו מורדים בדלנים בצ'צ'ניה.³⁹ עם זאת, שיקולי ביטחון אזורי הוסרו מסדר היום לאחר סדרת ביקורים של מכובדים ובכירים סעודים ברוסיה, שבאו בעקבות ביקורו של פוטין בריאד ב-2007. חילופי משלחות אינטנסיביים אלה "חיממו" את היחסים בין שתי המדינות וב-2008 חתם בנדר בן סולטאן בן עבד אל-עזיז אל-סעוד על הסכם לקידום שיתוף הפעולה הצבאי והטכנולוגי עם מוסקבה. התפתחויות אלה מקדמות הן את הבולטות של מוסקבה בחשבון האסטרטגי במזרח התיכון והן את נהייתה אחר רב-קוטביות.

הערכות

על ישראל להבין את האינטרסים של רוסיה כדי לגבש אסטרטגיות שיכללו את היזמות הדיפלומטיות של מוסקבה מבלי לפגוע ביחסים שבין שתי המדינות. יהיה זה נבון להתאים את המהלכים של ישראל לשאיפות הדיפלומטיות של רוסיה, ולייצר מסרים שרוסיה תהיה מוכנה להפנים.

ראשית, אין צורך לומר או לעשות משהו שירגיז את רוסיה ואת ארצות הברית. כל אחת ממדינות אלה, מסיבותיה שלה, מעוניינת להתמודד עם הבעיה האיראנית באמצעים לא צבאיים. פרדוקס הוא כי הרוסים מפחדים מאיראן גרעינית פחות

מארצות הברית. עם זאת, עמדתה של מוסקבה בנוגע לישראל עשויה להיות נוקשה פחות, ולא תימשך זמן רב אם תחליט ישראל חד-צדדית לתקוף את מתקני הגרעין האיראניים. ברמה ההצהרתית רוסיה מתנגדת להתקפה, אך בפועל היא עשויה להפיק ממנה תועלת כלכלית ופוליטית. פעולה חד-צדדית נגד איראן תגביר את פגיעותה ותהפוך אותה לספקית אנרגיה נוחה יותר וצרכנית של טכנולוגיה תעשייתית רוסית.

שנית, יש לחזק את המסר שלפיו ישראל מקבלת את רוסיה כאחת משחקניות המפתח בתהליך יישוב הסכסוך, כפי שהתבטא שר החוץ ליברמן בעת ביקורו במוסקבה. ישראל עשויה לקרוא למוסקבה לקבל עליה תפקיד מרכזי ומוביל בקוורטט, אם רוסיה תקבל את סעיף פירוז המדינה הפלסטינית כתנאי למשא ומתן. צעד זה יספק את שאיפות הקרמלין לרב-קוטביות, אך לא ירשים את הבית הלבן, שכן ברור למדי כי שום גורם אינו מסוגל לגזול מארצות הברית את תפקידה באזור, בעתיד הקרוב, וכן יוביל הדבר לדה-לגיטימציה של הגרסה הנוכחית של היזמה הערבית.

שלישית, ישראל צריכה לעשות שימוש בחששות המשותפים מפני תהליכי הקצנה של האסלאם. יש להעביר מסר זה למועצה לביטחון ברוסיה, למועצה למדיניות חוץ וביטחון ולאישים הפוליטיים הנוגעים בדבר (סלטנוב), שעשויה להיות להם השפעה כלשהי על קביעת הטון במדיניות החוץ הרוסית. רביעית, יש להדגיש מחדש את הרעיון של האטרקטיביות הכלכלית של שותפות עסקית בין רוסיה לישראל. בישראל היבט זה של יחסים דו-צדדיים עם רוסיה אינו זוכה להבלטה הראויה, ואילו עבור הצד הרוסי, זהו אחד השיקולים המרכזיים בניסוח יעדי מדיניות החוץ.

אין לצפות לעלייה ניכרת בהשפעתה של רוסיה באזור. רוסיה תישאר שחקנית משנית ופרגמטית. עמדתה כלפי ישראל ככלי זמין לקידום יעד הרב-קוטביות שלה לא תשתנה, אלא אם כן תהיה ישראל שותפה כלכלית אטרקטיבית. עמדתה באשר ליזמת השלום של הליגה הערבית עשויה להיות קשוחה יותר,⁴⁰ שכן כעת, יותר מבעבר, היא עולה בקנה אחד עם זו של ארצות הברית. מלבד זה, הממשל האמריקאי הנוכחי מגלה נכונות רבה יותר לפנות מקום לאינטרסים הפוליטיים והכלכליים של מוסקבה באזור.

הערות

- 1 משנת 2000 עד שנת 2003 הייתה התקרבות מחודשת למערב בצילו של המוטו "הבחירה האירופית" ויישור קו עם ארצות הברית. בארבע השנים שלאחר מכן אימצה מוסקבה פוליטיקה של "איהתיישרות", המדגישה את עצמאותה ואת אי-נכונותה לייצר עימות. ב-2007, פורסם באתר האינטרנט של משרד החוץ, "עצמאות חדשה בגיבוש וקידום יעדי מדיניות החוץ" הוכתרה כהישג המשמעותי ביותר של מדיניות החוץ של

- רוסיה. בכינוס מינכן ה-44, בנושא מדיניות ביטחון, "הזמין" פוטין את המערב לשקול את האינטרסים של רוסיה, אך "דחף שותפות" זה לא נשא פרי. בשנים 2008–2009 נעה רוסיה לכיוון של בידוד מ"השותפים" המערבים. ב-2008 הרגישה הנהגת המדינה את העליונות מבחינה פנימית, אך ב-2009, נעשו השלכות המשבר הגלובלי ברורות מדי, וההתקרבות המחודשת הושקה מחדש, אף ששלב ה"איפוס" החדש אמור להיות מלווה בהסכמים "מחייבים מבחינה משפטית". השינויים הותנו במצב הכלכלי, והביטחון הגובר של ההנהגה המדינית של מוסקבה. עם זאת, היעד של רב-קוטביות נשאר מרכיב קבוע במדיניות החוץ של רוסיה, ואילו האסטרטגיות והיעדים המשניים המתמשכים השתנו בהתאם למצב הפוליטי והכלכלי.
- 2 Mark N. Katz, "Comparing Putin's and Brezhnev's Policies toward the Middle East," in *Society* 45, no. 2 (2008): 177-80.
<http://mars.gmu.edu:8080/dspace/bitstream/1920/3339/3/Russian-Libyan%20Rapprochement.pdf>
- 3 דוקטרינת יחסי החוץ של הפדרציה הרוסית (קטעים מהטקסט המלא)
<http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/osndd?openView&Start=1&Count=30&Expanded=2.1>
- 4 From "Geographic Directions of Russian Foreign Policy Development,"
<http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/osndd?OpenView&Start=1&Count=30&Expanded=2.2#2.2> N 431-27-03-2007
- 5 Dmitry Medvedev, "Building Russia-US Bonds," *Washington Post*, March 31, 2009.
- 6 סרגיי רייבקוב, סגן שר החוץ, 20 במארס 2009; <http://www.acronym.org.uk/docs/0903/doc10.htm> קונסולטטין קוזצ'וב, ראש הוועדה הבינלאומית של הבית התחתון של הפרלמנט הרוסי, אמר ביולי 2009: "שדרים מגיעים הן מהנשיא אובמה והן מהמעגל הקרוב שלו המצביעים על כך שהאמריקאים לכל הפחות עצרו ולכל היותר בוחנים מחדש את תכניתם להגנה מפני טילים".
<http://www.globalsecurity.org/space/library/news/2009/space-090708-rianovosti01.htm> עם זאת, סרגיי קרגנוב קבע כי: "אם מתעלמים מהסכם המעבר הצבאי, כל ההסכמות של הנשיאים מדוודב ואובמה הם רק הצהרת כוונות". Sergei Karaganov. *Rossiiskaya Gazeta*, July 8, 2009, Good Judgment, Negotiations in Moscow stopped the deterioration trend.
- 7 Alexander Goltz, "Why Obama Angers Kremlin?" *Yezhnednevnyi Zhurnal*, 23.January 2009.
- 8 מדינות BRIC תופסות כיום יותר מ-25 אחוזים משטח היבשה של כדור הארץ, ואוכלוסייתן מהווה יותר מארבעים אחוזים מאוכלוסייתו, בעוד שלדברי ניקונוב, נשיא קרן הפוליטיקה, עד אמצע המאה הנוכחית, הן עשויות להיות אחראיות ליותר מחמישים אחוזים מכלכלת העולם, אינטרפקס, 2 ביוני 2009.
- 9 סרגיי לברוב, בריאיון לעיתון סיני *Keczi Dzhibao*, 3 באפריל 2009.
- 10 גישה של מדיניות חוץ שהכריז עליה הנשיא ג'יימס מונרו, ולפיה ארצות הברית חייבת לשמור על מדיניות של בדלנות ותחומי השפעה מובחנים משאר העולם ה"ישן".
- 11 פגישת מדוודב עם שני שגרירים חדשים לבאקו ולדושנבה, 17 במארס 2009
<http://www.novopol.ru/text63882.html>
- 12 Pavel Baev, "Virtual Geopolitics in Central Asia: US-Russian Cooperation vs.

- Conflict of Interest," *Security Index* 14, no. 1 (2008): 29-36.
- Oleg Vladykin, "The Point of No Return is Close," *Nezavisimaya Gazeta*, July 4, 13 2008.
- "US to Cooperate with Azerbaijan on Energy, Says Obama," *Asbarez.com*, June 2, 14 2009, <http://www.asbarez.com/2009/06/02/us-to-cooperate-with-azerbaijan-on-energy-says-obama/>
- Sergei V. Lavrov, "Russian Foreign Policy and the New quality of the Geopolitical Situation," 15 http://www.mid.ru/brp_4.nsf/itogi/BC2150E49DAD6A04C325752E0036E93F
- יחסי אד-הוק אלה משרתים את האינטרסים המידיים של רוסיה, אך אין בהם כדי להשפיע על גיבוש מדיניות החוץ של רוסיה בכיוונים אחרים. 16
- Mark N. Katz, "Comparing Putin's and Brezhnev's Policies toward the Middle East," *Society*, 45, March-April 2008.pp. 177-180. 17
- Eric Margolis "Russia Big Threat or a Paper Bear" March 24, 2009. 18 <http://www.lewrockwell.com/margolis/margolis142.html>
- במלחמת לבנון שלחה רוסיה ארבעה מטוסי IL-76TD עם מטען ההומניטרי והצוותים הרפואיים. לאחר מבצע "עופרת יצוקה" של ישראל בעזה, הדגיש שגריר רוסיה בישראל את חשיבות המעורבות ההומניטרית של ארצו שצוינה קודם לכן בנאומו של מדוודב. הרעיון היה לשלוח לעזה שני מטוסים עם מטען ההומניטרי ולתרום לרשות הפלסטינית חמישים נוסאי גייסות משוריינים ושני מסוקים אזרחיים, אף על פי שלא נמסר מידע רשמי נוסף אם אכן יושמו תכניות אלו. 19
- Andrej Kreutz, *Russia in the Middle East: Friend or Foe?* Praeger, 2007. p.10. 20
- Kommersant Daily*, April 11, 2009. 21
- שם. 22
- Ekaterina Stepanova, *Russia's Middle East Policy: Old Divisions or New?* 23
- PONARS Policy Memo No. 429, Institute of World Economy and International Relations. Moscow, December 20006, http://csis.org/files/media/csis/pubs/pm_0429.pdf
- מסיבת העיתונאים של שר החוץ לברוב, 2 במארס 2009; נאומו של פטר סטגני, שגריר רוסיה בישראל, באוניברסיטת תל אביב, ב־11 במארס 2009. 24
- ולדימיר פוטין, נאום רשמי ב־11 בנובמבר 2008; ראו גם: סרגיי לברוב, מסיבת עיתונאים, 8 בנובמבר 2008. 25
- [http://www.ln.mid.ru/bl.nsf/8d1d0629a4b238e7c3256def0051fa29/dc3e9d2cafc0a813c32574fe004e1f26/\\$FILE/11.11.2008.doc](http://www.ln.mid.ru/bl.nsf/8d1d0629a4b238e7c3256def0051fa29/dc3e9d2cafc0a813c32574fe004e1f26/$FILE/11.11.2008.doc)
- אלכסנדר סלטנוב, 14 באפריל 2009. ריאיון שפורסם ב־ 26 [http://www.ln.mid.ru/bl.nsf/78b919b523f2fa20c3256fa3003e9536/d33bdd3fed5b4b16c325759a0020ebbe/\\$FILE/15.04.2009.doc](http://www.ln.mid.ru/bl.nsf/78b919b523f2fa20c3256fa3003e9536/d33bdd3fed5b4b16c325759a0020ebbe/$FILE/15.04.2009.doc)
- נאום שר החוץ סרגיי לברוב, 2 במארס 2009, שארם-אל-שייח'. http://www.mid.ru/brp_4.nsf/2fee282eb6df40e643256999005e6e8c/eb6c3ce003a7ab1ec325756e003a2862?OpenDocument 27
- נאום ברק אובמה, קהיר, 4 ביוני 2009. 28
- אלכסנדר סלטנוב, ריאיון ל-הדיפלומט, ינואר 2009. 29 <http://www.russianembassy.org.il/article.php?id=509>

- 30 נאום של פטר סטגני, אוניברסיטת תל אביב, 11 במרץ 2009.
- 31 www.mid.ru
- 32 שם.
- 33 Fyodor Lukyanov, "Russia-NATO — Strengthening the Adversary," *Russia in Global Affairs*, April 6, 2009, <http://www.globalaffairs.ru/redcol/0/11462.html>
- 34 Andrey Frolov, "Iran's Delivery System Capabilities," *Security Index*, Summer/Fall 2007, pp.31-50.
- 35 *Udmurdsкая Pravda*, January 12, 2007.
- 36 Andrey Frolov, "Iran's Delivery System Capabilities," *Security Index*, Summer/Fall 2007, pp.31-50.
- 37 Jessica Tuchman Mathews, Sergey Lavrov, "Foreign Minister Lavrov on Russia-US Relations: Perspectives and Prospects for the New Agenda," May 7, 2009. <http://www.carnegieendowment.org/events/?fa=eventDetail&id=1336&prog=zru>
- 38 "Medvedev Relates to a Dialogue with Cairo as a Strategic Dialogue," ITAR-TASS news agency, July 14, 2008.
- 39 Andrej Kreutz, *Russia in the Middle East: Friend or Foe?* Praeger, 2007.
- 40 סרגיי לברוב אמר בדמשק ב-24 במאי 2009: "אנו משוכנעים כי על בסיס העמדות, אשר ביזמת רוסיה אושרו במועצת הביטחון של האו"ם ב-11 במאי, יוכלו כל הצדדים לפעול למניעת נסיגה בתהליך השלום ולחדשו לא מנקודת האפס, אלא על בסיס משפטי בינלאומי יציב. המסגרת המשפטית הבינלאומית שאישרה מועצת הביטחון כוללת את ההחלטות הרלוונטיות של מועצת הביטחון של האו"ם ואת "מפת הדרכים" ו"עקרונות מדריד", ומה שחשוב במיוחד לציין – את יזמת השלום הערבית, שמניחה מראש פינוי כל השטחים הכבושים בתמורה להכרה של כל מדינות ערב בישראל. ברצוני להדגיש כי יזמת השלום הערבית איננה רק היזמה של מדינות ערב; היא זכתה לתמיכה פה אחד בידי כל 57 המדינות החברות ב-OIC".
- http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/D966237B8355C881C32575C1003362FC